

У червні 1972 року, коли вдарили «морози» ідеологічної реакції й посипались арешти українських дисидентів — фігурантів справи КДБ «Блок», В. Кука, його співавтора в підготуванні до друку видатної пам'ятки козацького літописання — хроніки полковника Григорія Граб'янки — Ярослава Дзиру, інших науковців вигнали з «храму науки», вони втратили змогу публікуватися аж до «перебудови». Закрили й наукову тему В. Кука — «Українське національне питання й українські політичні партії на західноукраїнських землях. 1918—1941 роки». Ледь не «ідеологічну диверсію» вбачали в підготовленому ним розділі монографії «Марксизм-ленінізм про українське національне питання». З труднощами В. Кук улаштувався простим агентом в «Укрпобуттрекламу», де й працював до виходу на пенсію в 1986 році.

Незалежність України стала морально-політичною перемогою справи всього життя Василя Степановича. Він, попри похилий вік, поринув у вир суспільно-політичної й наукової праці. Очолив науковий відділ Всеукраїнського братства ОУН та УПА, увійшов до його Головної булави, вів активну лекторську роботу, співпрацював з редакцією «Літопису УПА». Опублікував спогади про соратників — С. Бандеру, Р. Шухевича, В. Галасу, Д. Грицяя, Д. Мирона, К. Осьмака й інших.

2.8. Крайовий провідник Євген Пришляк — Ярема

Десять років підпілля, 14 польських і радянських в'язниць, і стільки ж — у таборах. Такого «послужного списку» вистачило б на багатьох. Між тим, все це дісталось на долю однієї людини — Євгена Степановича Пришляка, одного з провідників руху опору ОУН та УПА на Прикарпатті.

Майбутній діяч визвольних змагань народився 13 грудня 1913 р. у місті Миколаєві сучасної Львівської області. Батько його був достатньо забезпеченою людиною — мав невеликий цементний завод, земельний маєток. Це дало змогу дати дітям гімназійну освіту, а згодом навчати Євгена у львівській Торговельній школі. Родина відзначалась високим рівнем національної свідомості. Тож не дивно, що за умов брутальної політики стосовно української більшості Галичини та Волині «санаційного» польського режиму Є. Пришляк став членом

Організації українських націоналістів у рік її заснування. До речі, боротьбу за самостійну Україну обере і його брат Ярослав (у майбутньому він став референтом Служби безпеки (СБ) Львівського обласного проводу ОУН під псевдонімом Джміль, а в еміграції — одним з політичних лідерів української громади в Бельгії), написав про себе з братом біографічну книгу «Два брати-ідеалісти»).

У березні 1936 р. у розпалі репресій проти ОУН після вбивства бойовиком-націоналістом Г. Мацейком глави МВС Польщі генерал-лейтенанта Броніслава Перацького Євгена засудили за антиурядову діяльність до 6 років ув'язнення. Після поразки Польщі у війні з нацистською Німеччиною опинився на волі. Увійшов до однієї з похідних груп ОУН (С. Бандери), завданням яких було створювати українську адміністрацію на захоплених німцями територіях радянської України, пропагувати на користь відновлення державної самостійності. Однак ілюзії щодо порозуміння з німцями стосовно державотворчих перспектив швидко розвіялись. Жодних конкурентів на владу серед «унтерменшів» гітлерівці не терпіли. Почались переслідування націоналістів як бандерівської, так і мельниківської гілок, що супроводжувались розстрілами та концтаборами. У грудні 1942 р. гестапо заарештувало й Чорноту — тодішній псевдонім Є. Пришляка. Не відомо, чим би завершилось перебування у горезвісній львівській в'язниці «на Лонцького», адже там уже сконали від тортур один з провідників ОУН(Б) Іван Климів (Легенда), організатор розвідки та контррозвідки націоналістичного руху Іван Равлик, не кажучи вже про рядових учасників підпілля. Євгенові пощастило — працівники СБ підкупили охорону й він вислизнув на волю¹²⁸.

Відтоді підпільні стежки Є. Пришляка були надовго пов'язаними зі Службою безпеки. На цю референтуру покладали завдання організовувати збір інформації щодо противника (радянських і німецьких силових структур, адміністрації, польського націоналістичного підпілля, конкурентів з-поміж інших націонал-патріотичних організацій), протидіяти створенню ворожих агентурних позицій у власному середовищі, охороняти керівників ОУН, здійснювати диверсійно-терористичні акції). Спочатку йому доручили командування охороною («боївкою») референтури СБ Дрогобицького окружного проводу.

Підлеглі Чорноти брали участь у бойових зіткненнях з німцями та радянськими партизанами, робили засідки на офіцерів НКВС і представників влади. На боївки СБ, крім того, покладалося й знищення представників радянської адміністрації, радянського та партійно-комсомольського апарату, активістів колективізації, агентури органів НКВС — НКДБ. Хибно не згадати й прикру участь СБ у фізичних чистках підозрілих серед самих підпільників, які значно послабили рух опору й сприяли проникненню органів держбезпеки до його лав.

Це був справді жорстокий час, коли обидві ворожі сторони на теренах Західної України повсюдно вдавалися до насильства, залякували населення. Зокрема, впродовж 1944–1953 рр. на території Львівської та Дрогобицької областей (регіон, де діяв або очолював підпілля Є. Пришляк) рух опору знищив 7968 представників силових структур, адміністрації та осіб, що з ними співпрацювали. Саме тут вчинено найрезонансніші теракти, що призвели до загибелі одного з ініціаторів «саморозпуску» Греко-католицької церкви протопресвітера Гавриїла Костельника (20 вересня 1948 р.), депутатки Верховної Ради УРСР Марії Мацько (жовтень 1948 р.), відомого ідейного противника ОУН письменника Ярослава Галана (24 жовтня 1949 р.). Якісно масштабнішими були репресивно-каральні заходи радянської сторони. Як підрахував автор за представленими Верховній Раді УРСР даними республіканського КДБ (1973 р.), протягом післявоєнного десятиліття на Західній Україні загинуло близько 155 тис. учасників ОУН та УПА, було засуджено 87756 і депортовано 203 тис. громадян¹²⁹.

За словами здобутої підпільниками інструкції начальника УНКВС у Дрогобицькій області генерал-майора Олексія Сабурова (вересень 1945 р.), протидіяти СБ ОУН було серед першочергових завдань чекістів, оскільки саме цей орган комплектували «найінтелігентнішими, найспритнішими й найбільш фанатичними націоналістами»¹³⁰.

У зв'язку з переходом антирадянського руху опору до тактики глибокого підпілля органи держбезпеки особливу увагу почали приділяти запровадженню в середовище ОУН власної агентури, яка виявляла б нелегалів та їхніх помічників серед населення, перехоплювала б комунікації підпільників, руйнувала б їхнє середовище. Вже 3 серпня 1944 р. вийшла директива НКДБ УРСР №1697, яка вимагала від

оперативного складу енергійно занурювати в підпілля кваліфіковану перевірену агентуру, створювати легендовані під націоналістів спецгрупи. Станом на 1 листопада 1946 р. на західноукраїнських землях (ЗУЗ) апарат негласних помічників МДБ складався з 644 резидентів, 2249 агентів та 18185 інформаторів¹³¹. Великих утрат підпіллю завдавали агентурно-бойові групи, створені з перевербованих підпільників і функціонерів СБ ОУН (до липня 1945 р. на ЗУЗ діяло 156 таких підрозділів з 1783 учасниками, на рахунку яких було 1958 убитих та 1142 полонених вояки ОУН та УПА)¹³².

Викриття та знешкодження агентури противника стає основним завданням контррозвідки підпілля. Як писав Степан Бандера в статті «Плановість революційної боротьби в краю» (1948 р.), «...база й опора большевицького режиму, держави, комуністичної доктрини й устрою — вдосконалена система жорстокого всебічного терору та сексотства. Ця система охоплює і пронизує цілу державну систему, виробництво, військо, школу, родину, церкву, вкрадається до сповідальниці. Це найсутніша природа большевизму, його єдина сатанічна сила. Визвольна революція мусить передусім з нею боротися, її подолати»¹³³.

Є. Пришляк виявився здібним контррозвідником і швидко просувався щаблями кар'єри есбіста: від початку 1945 р. — референт СБ Самбірського окружного, з вересня того ж року — Дрогобицького обласного, з початку 1947 р. — Городоцького окружного проводів ОУН¹³⁴. Згадані осередки організаційно входили до Львівського крайового проводу (криптонім «Буг-2»), що охоплював територію Львівської й Дрогобицької областей. 9 листопада 1948 р. у селі Гриневі Бобркського району Львівщини оперативно-військова група МДБ блокувала підземний бункер, де переховувався з охороною шеф референтури СБ проводу «Буг-2» Ярослав Дякун (Дмитро). Підпільники протягом 10 годин чинили збройний опір, знищили документи й пострілялися. Після загибелі Дмитра на початку 1949 р. керівництво есбістами крайового проводу переймає Є. Пришляк.

На цій посаді він розвинув широку діяльність у розвідувальній і контррозвідувальній царинах. Розбудовано мережу інформаторів у населених пунктах і легальних установах. Вжито заходів щодо зне-

шкодження агентури противника та створення власних позицій в агентурному апараті МДБ — МВС. Кваліфіковану роботу СБ визнавали й радянські правоохоронні органи. Навіть у довідці від червня 1952 р., підготовленій управлінням 2-Н МДБ УРСР, зазначено, що серед оперативних джерел органів чимало «дворушників», які занурилися туди за завданням самого підпілля¹³⁵.

Зрозуміло, що чекісти були зацікавлені нейтралізувати Ярему (новий псевдонім Є. Пришляка). Їм удалося захопити дружину провідника, підпільницю Наталю Говикович. В ході тривалих бесід оперпрацівники переконували її вплинути на чоловіка, вмовити його «роззброїтися перед органами держбезпеки». Повернувшись до підпілля, Н. Говикович не тільки не виконала завдання чекістів, але погодилася взяти участь у грі з ними задля дезінформації, отримала зброю для теракту над «куратором» з МДБ. Після чергового відвідування підрозділу МДБ вона залишилась у підпіллі. Загинула разом з іншими вісьмома соратниками в оточеному опергрупою бункері¹³⁶.

Від травня 1951 р. Ярема став керівником Львівського крайового проводу. У листопаді того ж року для його розшуку сформовано міжобласну оперативно-військову групу офіцерів МДБ та бійців Внутрішніх військ. Поступово з оперативних джерел стало відомо, що провідник переховується, як правило, в капітально обладнаних бункерах з електричним освітленням і радіо, а для харчування «бандпосібники» заготовляють його улюблені рибні консерви. Дізналися й про прикмети рідних селянина, в садібі якого було обладнано криївку. У Львівській області було всього три електрифікованих села, тож коло пошуків за сукупністю ознак звузилось до 69 господарств.

24 січня 1952 р. у селі Ланах Щирецького району в господарстві В. Василенка оперпрацівники щупами знайшли закопані банки рибних консервів і чоловічу білизну. Наступного дня було виявлено люк бункера. Туди кинули газову гранату. За проханням інших підпільників Ярема застрелив їх, невдало стрілявся сам, однак через запаморочення від газів поранення виявилось легким¹³⁷. Серед загиблих виявився й референт СБ проводу «Буг-2» Роман Лозинський (Бомба). Під час затримання Є. Пришляка трофеями органів МДБ стали агентурна

книга, протоколи допитів СБ, інструкції зі службового діловодства, збору розвідувальних даних у східних областях УРСР, навчальні матеріали СБ.

На той час озброєне підпілля було вже знекровленим і майже не здійснювало активних виступів. У 1952 р. на Львівщині було вбито 97 і захоплено 22 нелегали ОУН. Останній керівник підпілля ОУН на Львівщині загинув 28 січня 1954 р. Це була референтка пропаганди крайового проводу Любомира Гаєвська (Рута) (1923–1954), яка застрелилась за спроби арешту в селі Скнилові разом з охоронцем Миколою й утримувачкою конспіративної квартири Іриною Забузькою¹³⁸. Останню нелегальну групу в області ліквідували 16 серпня 1955 р. у селі Басівці Пустомитівського району. Тоді загинув колишній командир боївки СБ Михайло Гнатів (Скорий), було захоплено й двох його товаришів.

Полоненого провідника намагалися залучити до співпраці та оперативної гри «Звено», яку МДБ — КДБ УРСР вів із ЗЧ ОУН та англійською розвідкою протягом 1951–1960 рр. За її сценарієм, зокрема, імітували перехід Яреми з його проводом на бік С. Бандери (котрий у той час гостро конфліктував за лідерство та вплив на «Україну, що воювала» з ЗП УГВР) і під контроль представника ЗЧ ОУН в Україні, референта СБ М. Матвієйка.

Однак Є. Пришляк відмовився бути маріонеткою. Тоді було поширено чутки про його «важку хворобу» та смерть, а також «перехід» Львівського проводу під керівництво Усмїха. 12 листопада 1952 р. упертого Ярему засудили до вищої міри покарання із заміною її на 25 років позбавлення волі.

11 років він відбув у сумнозвісному Володимирському централі, де тоді перебувала група активних учасників боротьби на Західній Україні. 14 років минуло в таборах, де брав участь в акціях протесту в Пермському таборі №35. Звільнився 25 січня 1977 р., повернувся до рідного села, згодом одружився на вдові Євгенії Рудик. Постійно перебував під наглядом правоохоронних органів, преса регулярно друкувала «викривальні» матеріали про «бандватажка Ярему». Стрімко погіршувалось підірване роками підпілля й таборів здоров'я. Передчуваючи свою смерть, пан Євген віддав останні розпорядження, сам зробив домовину. Пішов зі свого буремного життя 3 грудня 1987 р.